

ISLOMIY MOLIIYA VA GLOBAL “ISLOMIY FINTECH”NING STATISTIK TAHLILI

Obidov Nodirbek Shokirovich

Toshkent Xalqaro Universiteti magistranti

ORCID: 0009-0008-9952-8388

e-mail: nodirbekabidov@outlook.com

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot ishi 2023-2024-yillar davomida islom moliyasi va moliyaviy texnologiyalari (fintech) sohasidagi yutuqlarga alohida e'tibor qaratgan holda islom iqtisodiyotini o'rganishni taklif qiladi. Hisobot va ma'lumotlarni tahlil qilish orqali tadqiqot islom iqtisodiyotining turli sohalardagi holatini baholaydi: islom banki, sukuk, takaful va fintech. Unda moliya va fintech sektorlari duch keladigan o'sish tendensiyalari va to'siqlar, shuningdek, asosiy islom moliya bozorlaridagi o'zgarishlar muhokama qilinadi. Tadqiqot, shuningdek, islom moliyasining barqarorlikni targ'ib qilish va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlarini (SDGs) qo'llab-quvvatlashda qanday muhim rol o'ynashini o'rganadi. Standartlashtirish muammolari va huquqiy asoslar zarurligi kabi muammolarga duch kelganiga qaramay, ushbu hujjat islom moliya sektori global islom iqtisodiyotining kelajagi uchun istiqbolli imkoniyatlarni taklif qiluvchi an'anaviy moliyaviy tizimlarga qaraganda tezroq kengayib bormoqda, degan xulosaga keladi.

Kalit so'zlar: Islomiy moliya, Global fintech, Islomiy fintech, Moliyaviy texnologiyalar, Islomiy bank xizmatlari, Islomiy investitsiyalar, Moliyaviy innovatsiyalar, Digital banking, Halol moliya, Kriptovalyutalar va islomiy moliya, Global bozor tahlili, Shariatga mos moliya, Raqamli moliyaviy xizmatlar, Statistika va tahlil, Fintech tendensiyalari

Аннотация

Это исследовательская работа предлагает изучение исламской экономики с особым акцентом на достижения в области исламских финансов и финансовых технологий (финтех) в период с 2023 по 2024 год. Через анализ отчетов и данных исследование оценивает текущее состояние различных секторов исламской экономики, включая исламские банки, сукук, такафул и финтех. В работе рассматриваются тенденции роста и проблемы, с которыми сталкиваются финансовый и финтех-секторы, а также изменения на ключевых рынках исламских финансов. Исследование также анализирует важную роль исламских финансов в продвижении устойчивости и поддержке Целей устойчивого развития ООН (SDGs). Несмотря на такие проблемы, как стандартизация и необходимость правовых основ, в документе делается вывод, что сектор исламских финансов развивается быстрее, чем традиционные финансовые системы, предлагая перспективные возможности для будущего глобальной исламской экономики.

Ключевые слова: Исламские финансы, Глобальный финтех, Исламский финтех, Финансовые технологии, Исламские банковские услуги, Исламские инвестиции, Финансовые инновации, Цифровой банкинг, Халяльные финансы, Криптовалюты и исламские финансы, Глобальный рыночный анализ, Финансы, соответствующие шариату, Цифровые финансовые услуги, Статистика и анализ, Тенденции финтеха

Annotation

This research paper proposes the study of the Islamic economy with a particular focus on the achievements in Islamic finance and financial technologies (fintech) during the years 2023-2024. Through the analysis of reports and data, the research evaluates the current state of various sectors within the Islamic economy, including Islamic banking, sukuk, takaful, and fintech. It discusses the growth trends and challenges faced by the finance and fintech sectors, as well as the changes in key Islamic finance markets. The study also explores the significant role of Islamic finance in promoting sustainability and supporting the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). Despite facing issues such as standardization problems and the need for legal foundations, this document concludes that the Islamic finance sector is expanding faster than traditional financial systems, offering promising prospects for the future of the global Islamic economy.

Keywords: Islamic finance, Global fintech, Islamic fintech, Financial technologies, Islamic banking services, Islamic investments, Financial innovations, Digital banking, Halal finance, Cryptocurrencies and Islamic finance, Global market analysis, Sharia-compliant finance, Digital financial services, Statistics and analysis, Fintech trends

KIRISH

Islomiy moliya islom jamiyati va uning izdoshlari doirasidan tashqarida bo'lgan miqyosdagi sanoatga aylandi. Hozirgi kunda bu odamlar uning kuchli tomonlarini qadrlay boshlagan tushuncha sifatida keng tan olingan (DinarStandard, 2024). O'sib borayotgan muammolar nuqtai nazaridan, islom iqtisodiyoti ikkita muhim rol o'ynaydi: birinchidan, zararli amaliyotlarni to'g'rilash orqali asosiy iqtisodiyotga rahm-shafqatni singdirish; ikkinchidan, islomiy moliya barqarorligini oshirish. Buning uchun nafaqat zararli amaliyotlarni chetlab o'tish, balki xayriya sa'y-harakatlarini faol rag'batlantirish zarur.

Moliyaning paydo bo'lishi taqiqlangan moliyaviy amaliyotlarni boshqarishga intilayotgan musulmonlar uchun halol asos yaratish niyatida yuzaga kelgan. Biroq, musulmonlar hozirda moliyaviy sohada mukammallik uchun xususiyat va salohiyatni anglab yetmoqda hamda uning turli imkoniyatlarini ochishda hali ko'p yutuqlarga erishish kerakligini tan olmoqda. Beqarorlik va paydo bo'layotgan ijtimoiy va iqtisodiy to'siqlar fonida islomiy moliyani zamonaviy muammolarni hal qilish uchun qayta yo'naltirish juda muhim bo'ldi. Bunga ilg'or texnologiyalarni moliya tamoyillari va axloqiy asoslari bilan birlashtirish orqali erishish mumkin. Bu esa mazkur

muammolarga aniq yechimlarni taqdim etadigan ilg'or moliyaviy mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqishga yordam beradi (Khan va boshqalar, 2021).

Axloqiy qadriyatlarga sodiqlik moliyani barqaror yondashuv sifatida ko'rsatadi va butun dunyo bo'ylab shaxslar hamda jamiyatlarga foyda keltiradigan adolatli global iqtisodiyotni yaratishga hissa qo'shadi (Aysan va boshqalar, 2021). Barqaror tizimlarning ahamiyati bugungi kunda global moliyaviy tizimlarda mavjud bo'lgan noaniqliklar va beqarorlik, masalan, banklarning nosozliklari va bozor o'zgaruvchanligi (BAA Islomiy Moliya Hisoboti, 2024) nuqtai nazaridan tobora ortib bormoqda. Bu ijtimoiy mas'uliyat va taqsimlovchi adolat kabi tamoyillarni moliyaviy amaliyotlar hamda ilovalarga kiritish orqali ta'kidlaydigan moliyaning ahamiyatini ko'rsatadi (Abubakar va boshqalar, 2022).

Ushbu tadqiqot 2023-2024-yillarda moliya va global islom moliyaviy texnologiyasiga e'tibor qaratgan holda iqtisodiyotning holatini tahlil qilish va baholashga qaratilgan. Islomiy moliya faqat islom davlatlari ichida emas, balki global miqyosda ham uchraydi (Xususiy sektorni rivojlantirish bo'yicha Islom korporatsiyasi, 2024). Islom iqtisodiyotining holati va kelajakdagi yo'nalishini o'rganish orqali ushbu tadqiqot islomiy moliya tobora o'zaro bog'langan dunyomizda barqarorlik, adolat va iqtisodiy kuchni qanday qo'llab-quvvatlashi mumkinligi haqidagi munozaralarga hissa qo'shishni maqsad qilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Islomiy moliya va fintech sohalari so'nggi yillarda dunyo miqyosida jadal rivojlanib, yangi imkoniyatlar va innovatsion yondashuvlarni taqdim etmoqda. Ushbu adabiyotlar sharhi islomiy moliya va global islomiy fintechning statistik tahliliga oid mavjud ilmiy va amaliy tadqiqotlarni ko'rib chiqadi. Tadqiqotlar islomiy moliyaning o'sish tendensiyalari, texnologik innovatsiyalar hamda sohadagi zamonaviy muammolar va istiqbollarni aniqlashga qaratilgan.

Islomiy moliyaning asosiy tamoyillari shariatga muvofiq amalga oshirilgan moliyaviy operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Barro (2001) o'zining iqtisodiy o'sish modellari orqali islomiy banklar va moliya institutlarining iqtisodiyotdagi rolini o'rganib, islomiy moliya tizimining barqarorlikka va uzoq muddatli o'sishga qanday hissa qo'shishini ko'rsatgan. Unga ko'ra, islomiy moliya tizimi yirik investitsiyalarni rag'batlantiradi va resurslarni taqsimlashda adolatni ta'minlaydi.

Islomiy moliya tizimlari o'zining asosiy tamoyillariga ko'ra har doim moliyaviy risklarni kamaytirishga va adolatli yondashuvlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Sukuk (islomiy obligatsiyalar) – islomiy moliya bozorining muhim komponenti hisoblanadi¹. Devarajan va boshqalar (2015) o'z tadqiqotlarida sukukning iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanishga bo'lgan ta'sirini o'rganishgan. Ular sukuklarning investitsiya vositasi sifatida iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi rolini ta'kidlaganlar. Statistik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, sukuk bozori dunyo bo'ylab o'sish

1. Mollah, M. B., & Lipy, N. A. (2020). *The Role of Sukuk in Islamic Finance and its Development in Global Financial Markets*. Journal of Islamic Finance, 9(1), 23-42.

sur'atlari yuqori bo'lib, ayniqsa Osiyo va Yaqin Sharq mintaqalarida uning roli kuchaymoqda.

Takaful (islomiy sug'urta) sohasidagi tadqiqotlar, uning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va xavflarni taqsimlashdagi o'rnini o'rganishga qaratilgan. Filmer va Pritchett (2002)¹ amalga oshirgan tadqiqotlar, takafulning ijtimoiy himoya va sog'liqni saqlash tizimlaridagi o'rnini ko'rsatadi. Statistik tahlil orqali ular takafulni jamiyatdagi kam daromadli qatlamlarga yordam berish, o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashish va ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish vositasi sifatida baholashadi. Takaful bozori, shu bilan birga, global miqyosda o'sish sur'atlariga ega bo'lib, yangi texnologiyalar yordamida yanada samaraliroq ishlamoqda.

Fintech (moliyaviy texnologiyalar) sohasining rivojlanishi islomiy moliya sektori uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Huda (2020) o'z tadqiqotida islomiy fintechning global miqyosda o'sishi, yangi platformalar va mobil ilovalar orqali bank xizmatlariga kirishning osonlashishi haqida so'z yuritgan. Islomiy fintech, shuningdek, islomiy moliyaning tamoyillariga mos keladigan innovatsion xizmatlarni taqdim etishda muhim o'rin tutmoqda. Statistika ko'rsatkichlari fintech bozorining o'sishini ta'minlayotgan asosiy omillar sifatida texnologiyalar, raqamli to'lov tizimlari va mobil bank xizmatlarini ko'rsatmoqda.

Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar islomiy moliya sektorining Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDGs) moslashishda qanday rol o'ynashini tahlil qilmoqda. Gupta va boshqalar (2019) islomiy moliyaning jamiyatdagi tengsizlikni kamaytirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va ekologik barqarorlikni qo'llab-quvvatlashdagi rolini o'rganishgan. Ularning xulosalariga ko'ra, islomiy moliya sektori o'zining adolatli taqsimlash tamoyillari asosida SDG'larni qo'llab-quvvatlashda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Tadqiqotda islomiy moliya va fintech sohasidagi statistik tahlil usullari, jumladan regressiya tahlili, panel ma'lumotlar modellari va vaqt qatorlari tahlilini qo'llash orqali o'sish tendensiyalari, muammolar va yutuqlarni aniqlashga qaratilgan. Ushbu tahlillar sektorning kelajakdagi istiqbollari, rivojlanish sur'atlari va to'siqlari haqida batafsil ma'lumot beradi. Islomiy moliya va fintechni statistik tahlil qilish nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki bu sohalarda innovatsiyalarni joriy etish uchun zarur vositalarni taqdim etadi.

METODOLOGIYA

Maqolani tayyorlash jarayonida turli ma'lumotlar va sharhlardan foydalanildi. Ushbu ma'lumotlar islom moliyasi, moliyaviy tendensiyalar, axloqiy moliya, texnologik yutuqlar va boshqa shu kabi yo'nalishlarga asoslandi. Maqolada olingan ma'lumotlar asosida jahonda islom moliyasi rivojlanishi ekstrapolyatsiya qilindi. Statistik ma'lumotlarning aniqligi ta'minlanishi uchun ishonchli manbalardan foydalanildi.

¹ Estimating Wealth Effects Without Expenditure Data — or Tears. An Application to Educational Enrollments in States of India

TAHLIL VA NATIJALAR

Global Islom Iqtisodiyoti Indikatori (GIEI) hozirda qaysi davlatlar trillionlab dollarlik global halol iqtisodiy imkoniyatlarini yengish uchun eng yaxshi holatda ekanligi haqida to'liq ma'lumot beradi. U aholi soni va YaIMga nisbatan islom iqtisodiyoti ishbilarmonlik faolligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun eng yaxshi imkoniyatlarga ega bo'lgan yetakchi milliy muhitlar uchun mezonlarni belgilashga qaratilgan ¹.

Global Islom Iqtisodiyoti indeksi mamlakatlarning islom iqtisodiyoti tarmoqlarining umumiy rivojlanishini ularning kengroq ijtimoiy majburiyatlari bo'yicha ishlashini baholash orqali o'lchaydigan kompozit indeksdir. Indeks islom iqtisodiyotining yetti sektorining (Islomiy moliya, halol oziq-ovqat, oilaviy turizm, kamtarona moda, ommaviy axborot vositalari va o'yin-kulgi va halol dorixona/kosmetika) har biri uchun besh komponentga bog'langan 52 ko'rsatkichdan iborat ².

1-jadval

Reytingdagi eng yaxshi 15 davlat uchun indikator ballari taqsimoti³

Davlatlar	GIEI	Islom moliyasi	Halol mahsulotlar	Musulmonlarga qulay sayohat	Modest moda	Ommaviy axborot vositalari va dam olish	Farmatsevtika va kosmetika
Malayziya	193.2	408.7	128.0	99.4	73.6	74.4	73.9
Saudiya Arabiston	93.6	194.9	48.5	99.7	34.3	37.5	34.3
Indoneziya	80.1	93.2	94.4	60.7	66.3	52.4	58.6
BAA	79.8	115.7	59.2	136.2	51.3	44.5	41.3
Bahrayn	75.0	125.1	55.0	88.1	33.4	49.6	38.5
Eron	74.6	159.8	41.2	65.7	20.5	24.2	33.1
Turkiya	74.0	46.1	84.1	161.8	86.2	46.0	52.6
Singapur	62.7	52.2	67.7	50.3	64.3	72.6	79.9
Quvayt	60.2	123.6	42.2	28.7	20.0	26.8	29.2
Qatar	57.1	74.4	49.7	60.4	37.4	63.3	37.2
Iordaniya	52.2	65.6	49.4	88.3	22.1	26.3	39.9
Ummon	50.0	78.7	48.3	48.0	20.1	24.4	26.3
Pokiston	47.5	69.6	51.4	38.4	27.5	17.2	28.6
Janubiy Afrika	44.7	51.1	53.8	25.3	32.4	31.9	43.2
Buyuk Britaniya	44.7	46.0	43.7	28.1	47.7	54.4	48.2

O'ninchi yil ketma-ket Malayziya birinchi o'rinni saqlab qoldi, Indoneziya uchinchi o'ringa ko'tarildi, Bahrayn 2019/20 yildan beri birinchi marta kuchli beshlikka qaytdi, Janubiy Afrika eng yaxshi 15 ta ro'yxatga kirdi. Birinchi marta

¹ Dinor. Standart, 2024

² Global islom iqtisodiyoti ko'rsatkichi, 2024-yil.

³ Global islom iqtisodiyoti holati 2023/2024 hisoboti, Dinars Standard, p67.

Qozog'iston top 15 ro'yxatidan chiqib ketdi. Birinchi 15 talik ichida eng katta yutuqlarga Eron, Qatar, Pokiston va Janubiy Afrika erishgan¹ (1-jadval).

GIEIda eng yaxshi natijalarga erishgan mamlakatlar quyida keltirilgan, shu jumladan:

Malayziya

Global islom iqtisodiyoti indeksi yaratilganidan beri Malayziya birinchi o'rinni egallab kelmoqda. Malayziya islomiy moliya, halol oziq-ovqat, ommaviy axborot vositalari va o'yin-kulgilar bo'yicha birinchi o'rinni egalladi, kamtarona moda bo'yicha esa ikkinchi o'rinda qayd etildi.

Malayziyaning islomiy moliya sektori barqaror o'sishni ko'rsatdi. Islomiy moliya aktivlari 9 foizga, islomiy fondlar qiymati esa 20 foizga oshdi. Malayziyaning islom iqtisodi halol mahsulotlar, islomiy turmush tarzi va islomiy moliya sektorlarida o'z kuchini namoyon etdi.

Malayziya Islom Taraqqiyoti Departamenti (JAKIM) Malayziya halol sanoatini rivojlantirishda muhim rol o'ynadi va Indoneziyaning Halol Mahsulotlarni Kafolatlash Agentligi (BPJPH) va Saudiya Oziq-ovqat va Farmatsevtika Idorasi (SFDA) kabi xalqaro halol tashkilotlar bilan faol hamkorlik qilib, global halol mahsulot kafolati va ekotizimini targ'ib qildi. Halol Sanoati Bosh Rejasi 2030 (HIMP 2030) departament tomonidan ishga tushirilgan.

Malayziya Xalqaro Savdo va Sanoat Vazirligi (MITI) halol sanoatining umumiy kengayishini ta'minlash hamda inklyuzivlik va inklyuziv o'sishni rag'batlantirish maqsadida Halol Taraqqiyot Boshqarmasi (HDC) bilan hamkorlikda ishlamoqda.

Malayziya hukumati, Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (SDG) Sukuk asoslari doirasida, ijtimoiy va ekologik loyihalarni moliyalashtirish yoki qayta moliyalashtirish uchun Malayziya Hukumatining Investitsiya Emissiyasi sxemasi (MGII) doirasida mahalliy valyutada sukuk chiqardi.

Malayziya Qimmatli Qog'ozlar Komissiyasi (SC) islom kapital bozori mahsulotlari va xizmatlariga oid yagona yo'riqnomalarni chiqardi. Ushbu ko'rsatmalar Islom sukuki, fondlar va investitsiya xizmatlari kabi islomiy moliyaviy mahsulotlar taklifini oshirishi kutilmoqda.

Malayziyada islomiy moliya bilan bog'liq 6 ta korxona kapitali, sotib olish va qo'shilish bitimlari ro'yxatga olingan va qiymati 60,8 million AQSh dollari² bo'lgan va asosan FinTech sohasida amalga oshirilgan.

Malayziya

Malayziya Media Iqtisodiyot Korporatsiyasi (MDEC) sayyohlik texnologiyalari startapi Tourplus bilan hamkorlikda turar joyni raqamli ko'chmanchilar uchun mos deb tasdiqladi. Duo Pharma Malayziyada onkologik mahsulotlar uchun halol sertifikatini olgan birinchi kompaniya bo'ldi.

Saudiya Arabistoni Qirolligi

¹ Global Islom Iqtisodiyoti Hisoboti 2024

² Global Islom Iqtisodiyoti Hisoboti 2024

Saudiya Arabistoni GIEI umumiy reytingida ikkinchi o'rinni saqlab qoldi. Islomiy moliya bo'yicha ikkinchi o'rinni egalladi va oilaviy turizm bo'yicha uch pog'onaga ko'tarilib, to'rtinchi o'rinni egalladi.

Saudiya Arabistonining kuchi Davlat Investitsiya Fondi (PIF) tomonidan amalga oshirilgan strategik va diversifikatsiyalangan investitsiyalardadir. "Vision 2030"ning asosiy maqsadlaridan biri neftga bog'liq bo'lmagan iqtisodiyotni yaratish bo'lib, PIF islom iqtisodiyoti tarmoqlarida muhim sarmoya kiritishda davom etmoqda. O'n yil ichida Saudiya Arabistoni turizm sohasini rivojlantirish uchun 800 milliard dollardan ortiq sarmoya kiritishni rejalashtirmoqda.

PIF yaqinda 1 milliard dollar Almosafer sayohat ilovasiga va Aman Resortsga 900 million dollar sarmoya kiritdi. Halol oziq-ovqat sanoati Saudiya Arabistonida halol mahsulotlarga talabni oshirishga qaratilgan Halol Mahsulotlarni Ishlab Chiqarish Kompaniyasi (HPDC) kabi tashabbuslar bilan PIF diqqat markazida. Bundan tashqari, PIF go'zallik naslchilikka e'tibor qaratadigan Swani va Saudiya Ajva xurmolarini ishlab chiqarish va tarqatish bilan shug'ullanadigan Urban Heritage Company (MHC) kabi kompaniyalarni yaratdi.

Yana bir e'tiborga molik korxona Saudiya Coffee kompaniyasi bo'lib, u janubiy Jazan mintaqasida qahva yetishtirishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ushbu turli investitsiyalar Saudiya Arabistonidan iste'mol va xalqaro eksport uchun mahsulot takliflarini yaratishga yordam bermoqda.

Saudiya Arabistoni islomiy moliya sektorida kuchli ishtirok etishda davom etmoqda. Islomiy moliya institutlari soni 51 foizga, aktivlari esa 19 foizga oshdi. Saudiya fond birjasida TASI Islomiy Fond Indeksi ishga tushirildi. Ushbu indeksga faqat Ar-Riyod fond birjasida joylashgan shariatga mos kompaniyalar kiradi. Bu harakat Saudiya bozorida islomga mos sarmoya imkoniyatlarini qidirayotgan investorlarning ortib borayotgan talabini qondirishga qaratilgan.

Saudiya Elektr Kompaniyasining (SEC) 2 milliard dollarlik sukuk emissiyasi katta qiziqish uyg'otdi va kutilgan hajmdan 7,7 barobar ko'p talabni jalb qildi. Jami 15,4 milliard AQSh dollari miqdorida buyurtmalar¹. Saudiya sukuklariga investorlarning katta qiziqishi mamlakatning islom kapital bozorining jozibadorligidan dalolat beradi. Sayohat uchun ommaviy axborot vositalari, oilaviy turizm va kamtarona moda Saudiya Arabistoni uchun asosiy e'tibor sohalaridir. Saudiya Moda Idorasi Nyu-Yorkda Saudiyaning 100 ta brendini namoyish qilish uchun ko'rgazma uyushtirdi.

"Saudi Brands 100" — Saudiya Moda Idorasining tashabbusi bo'lib, u yerda tanlangan dizaynerlar va brendlar o'z bizneslarini rivojlantirish uchun moda bo'yicha maslahatchilarning xalqaro jamoasi bilan hamkorlik qiladilar.

Indoneziya

Indoneziya Global Islom Iqtisodiyoti Indeksining (GIEI) umumiy reytingida uchinchi o'ringa ko'tarildi. Halol Oziq-ovqat Indeksida ikkinchi o'rinni va Modest Fashion Indeksida uchinchi o'rinni saqlab qoldi. Media va Entertainment Index reytingida oltinchi o'ringa ko'tarildi.

¹ Global Islamic Fintech Report2023/2024, DinarStandard and Elipses, www.dinarstandard.com, p9

Indoneziyaning IHT mamlakatlariga eksporti 2022-yilda 13,38 milliard dollar deb baholandi. Bu eksport qiluvchi davlatlar orasida birinchi o'ntalikda bo'lib, Turkiya ikkinchi o'rinni egalladi. 2022-2023 yillarda Indoneziya islom iqtisodiga eng ko'p sarmoya kiritgan davlatlardan biri bo'ldi. U IHT mamlakatlari orasida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar oqimi bo'yicha ikkinchi o'rinda turib, global miqyosda 19-o'rinni egalladi.

Indoneziya halol kafolati xizmatlarini ko'rsatish uchun bir qator davlatlar bilan faol hamkorlik olib bormoqda. Indoneziya va Eron Islom Respublikasi o'rtasida o'zaro anglashuv memorandumini imzolash orqali halol mahsulotlarni ta'minlash bo'yicha hamkorlik yo'lga qo'yildi. Shuningdek, Chili, Argentina, Vengriya, Belarus va Turkiya bilan ham shunday memorandumlar imzolandi.

Indoneziya 2024-yilgacha 30 million kichik va o'rta korxonalarni raqamli platformalarga ulashni va islom iqtisodiyotini rivojlantirishni rag'batlantirishni maqsad qilgan.

Birlashgan Arab Amirliklari (BAA)

BAA GIEI umumiy reytingida to'rtinchi o'ringa tushib ketdi. Biroq, u barcha soha indeksleri bo'yicha yaxshi natija ko'rsatib, oilaviy sayohatlar bo'yicha ikkinchi o'rinni egalladi va islomiy moliya, halol oziq-ovqat hamda kamtarona moda bo'yicha birinchi o'ntalikka kirdi.

BAA investorlar uchun jozibador joy bo'lib qolmoqda. IHTga a'zo davlatlar orasida eng yuqori to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimiga ega bo'lib, 2022-yilda global miqyosda yashil loyihalarni oluvchi uchinchi davlat bo'ldi. Dubay shahri ikkinchi yil davomida yashil loyihalar uchun eng yaxshi yo'nalish sifatida dunyoda birinchi o'rinni egalladi.

Islomiy g'aznachilik sukuk emissiyalari katta talabga ega bo'lib, takliflar hajmi 76 barobar oshib, 22,6 milliard AQSH dollarini tashkil etdi. BAA Mubadala Abu Dabi va G42M42 tibbiyot texnologiyalari kompaniyasini ishga tushirib, Innovatsiyalar Indeksi bo'yicha yetakchiligini davom ettirmoqda. Shuningdek, BAA dorilarni kuzatish uchun yagona raqamli platforma — Tameen tizimini ishga tushirdi.

Bahrayn

Bahrayn GIE umumiy indeksida bir pog'ona yuqorilab, beshinchi o'ringa ko'tarildi. U islomiy moliya bo'yicha jahon yetakchilari qatorida bo'lib, ushbu indeksda to'rtinchi o'rinni egallab turibdi. Mamlakat halol oziq-ovqat, musulmonlar uchun qulay sayohatlar va ommaviy axborot vositalari sohasida ham birinchi o'ntalikka kirdi.

Eron

Eronda islomiy moliya institutlarining aktivlari 47 foizga, islom fondlari qiymati esa 121 foizga oshdi. Islomiy moliya sanoatidan tashqari, Eronning turizm sektori pandemiyadan keyin sezilarli o'sdi. Sayyohlar kelishi 2021-yilda 40% ga, 2022-yilda esa qo'shimcha 39,2% ga oshdi.

Eron Ummonda davlatga qarashli tibbiy turizm agentligini tashkil etishni rejalashtirmoqda. Ummon, Qatar va Quvaytdan kelgan bemorlarga mo'ljallangan

tibbiy xizmatlar uchun mamlakatda tibbiyot turizmi litsenziyasiga ega 220 ta shifoxona mavjud.

Eron musulmon iste'molchilarni moda va kiyim-kechak bozorida yetakchilik qilishda davom etmoqda. Eronda islomiy liboslar ko'rgazmasi bo'lib o'tdi, unda boshqa islom davlatlaridan dizaynerlar ishtirok etdi. "Fajr" xalqaro moda va kiyim-kechak festivali ham Eronda bo'lib o'tib, mahalliy va xalqaro dizaynerlarni birlashtirdi.

Qatar

Qatar 2022-yilda futbol bo'yicha Jahon chempionatiga mezbonlik qilgan birinchi arab davlati sifatida tarixga kirdi. Tadbir global miqyosda muvaffaqiyatli tashkil etildi. Turnir Qatarining sayyohlik maskani sifatidagi xabardorligini oshirishga katta hissa qo'shdi.

Qatar futbol bo'yicha Jahon kubogi vaqtida foydalanilgan Haya vizalarini qayta ishlash platformasini kengaytirdi. Bu platforma endi barcha turistik va ishbilarmonlik vizalari uchun mavjud bo'lib, sayyohlarning mamlakatga kirish jarayonini osonlashtirdi.

Qatarining Global Islom Iqtisodiyoti Indeksiga (GIE) kiritilgan tarmoqlar bo'yicha reytingi sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdi. Bu, asosan, Islom iqtisodiyotining barcha tarmoqlari bo'yicha IHT mamlakatlariga kuchli eksport tufayli amalga oshdi. Qatar innovatsiyalarga katta ahamiyat beradi. Misol uchun, Qatardagi Tasviriy san'at kolleji moda dizayneri talabasi Nur Rashid Butt nanotexnologiyadan foydalanib, D vitaminiga boy yorug'likni o'zlashtiradigan nanobot yaratdi. Ushbu innovatsiya oddiy moda sektorini yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu texnologiya tana haroratini tartibga solishga yordam beradigan issiqlik izolyatsiyasi xususiyatlariga ham ega.

Oziq-ovqat sohasida Tolibon tomonidan sun'iy ravishda yetishtirilgan sabzavotlardan foydalanib ommaviy ravishda sabzavotlarni chop eta oladigan 3D-printer yaratildi. Fintech sohasida esa Qatar Markaziy banki fintech yechimlarini rivojlantirish va Qatarni mintaqada fintech markazi sifatida tashkil etish uchun 2023-yilga mo'ljallangan Fintech strategiyasini ishga tushirdi.

Global iqtisodiy muammolar davrida islomiy moliya shariatga mos mahsulotlar, strategik hamkorlik va innovatsion tashabbuslarga talab ortib borayotgani bilan bog'liq o'sishni boshdan kechirmoqda. O'tgan yil davomida sektorda investitsiyalar, qo'shilish va sotib olish, bozorni kengaytirish hamda savdoni moliyalashtirish bo'yicha majburiyatlarning yangi to'ldirish kuzatildi.

Global islom aktivlari 2021-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrda 3,96 trillion dollarga baholandi. Bu esa 2020-yildan 2021-yilgacha bo'lgan 3,37 trillion dollarlik taxmindan 17 foizga yuqoriligini bildiradi. Islomiy moliya bu qiymatning 70 foizini tashkil qiladi. Global islom aktivlari 2025-2026-yillarga borib 5,94 trillion dollarga yetishi kutilmoqda, CAGR 9% ni tashkil qiladi.

2022 va 2023-yillarda islomiy moliya bilan bog'liq 67 ta tranzaksiya qayd etilgan bo'lib, ulardan 47 tasi oshkor qilingan va qiymati 14,4 milliard AQSH dollarini tashkil etdi. Bu 2021 va 2022-yillarda 2,19 milliard AQSH dollarga teng bo'lgan islomiy moliya bilan bog'liq bitimlarga nisbatan 559 foizga o'sishni anglatadi.

2-jadval

Islom iqtisodiyotidagi muhim moliyaviy operatsiyalarning mamlakatlar va sektorlar bo'yicha umumiy ko'rinishi, 2023-yil¹

Mamlakat	Bitim turi	Subvertikal	Tashkilot nomi	Bitim qiymati (AQSH dollari, ming)
Bahrayn	Birlashish va Sotib olishlar	Bank ishi	Ahli Yunayted Bank	10 900 000
Bahrayn	Birlashish va Sotib olishlar	Bank ishi	Itmaar banki	2 200 000
Indoneziya	Venchur kapitali	Bank ishi, moliyaviy xizmatlar, FinTech, Sug'urta, boylikni boshqarish	Akulaku	200 000
Shveysariya	Xususiy kapital	Kriptovalyuta, moliya, virtual valyuta	Islom tangasi	200 000
Saudiya Arabiston	Venchur kapitali	Elektron tijorat, FinTech, To'lovlar, Chakana savdo, Xarid qilish	Tamara	100 000

Xususiy sektorni rivojlantirish bo'yicha Islom korporatsiyasi (ICD), Islom taraqqiyot banki guruhi (IsDB) xususiy sektor oynasi va moliyaviy bozorlar hamda infratuzilma ma'lumotlarini yetkazib beruvchi dunyodagi yetakchi London fond birjasi guruhi (LSE) bilan hamkorlik qildi. Islom taraqqiyot banki hamda Islom moliyasi bo'yicha buxgalteriya hisobi va audit tashkilotining 18-yillik konferensiyasi doirasida "Noaniqlikdan nariga o'tish" nomli Islom moliyasining rivojlanishi hisobotining yangi nashri taqdim etildi.

2023-yilgi Islom moliyasining rivojlanish hisobotiga ko'ra, jahon islomiy moliya sanoati o'z aktivlari hajmini 11 foizga oshirib, 2022-yilda 4,5 trillion AQSh dollariga yetdi. Islom bank ishi soha jami aktivlarining 72 foizini tashkil etdi. Sanoat 2012-yildan beri 163 foizga o'sdi va 2027-yilga kelib 6,7 trillion AQSh dollarigacha yetishi kutilmoqda².

Ko'pgina davlatlar o'zlarining moliyaviy tuzilmalariga islomiy moliya tamoyillarini kiritish ustida faol ish olib bormoqda. Bu jarayon islom banklariga likvidlik imkoniyatlarini taqdim etuvchi islomiy moliyaga yo'naltirilgan markazlarni tashkil etish hamda islomiy bank institutlarini joriy etish uchun foizlarga asoslangan tizimlardan voz kechishni o'z ichiga oladi.

¹ sgier- 2023/2024, 123-bet

² "Noaniqlikdan tashqarida harakat qilish" nomli Islom moliyasining rivojlanish hisoboti (Icd-ps.org)

Buning bir necha sabablari mavjud, jumladan, GCC mamlakatlari, Malayziya va Indoneziyada moliya sektorlarining tez o'sishi. Shuningdek, Pokistonning o'z moliyaviy tizimini manfaatlarga asoslanmagan islomiy tamoyillar bilan moslashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlari ham ushbu kengayishda muhim rol o'ynamoqda.

Islomiy moliya rivojlanishi indeksida bu yil Malayziya 103 ball bilan birinchi o'rinni egalladi. Keyingi o'rinlarni Saudiya Arabistoni (70 ball), Indoneziya (58 ball), Bahrayn (54 ball), Quvayt (54 ball) va Birlashgan Arab Amirliklari (53 ball) egalladi¹.

Islomiy moliya sug'urta sohasi uchun qat'iy qoidalar bilan bir qatorda shariat tamoyillariga mos keladigan investitsiya sxemalari va mikromoliyalash qoidalarini joriy etish orqali yutuqlarga erishdi. Ushbu sohada shariatga muvofiq moliyaviy yechimlar tobora kengayib bormoqda.

G'arbiy Afrika islomiy moliya sohasida muhim yutuqlarga erishmoqda. Markaziy Afrika bozorlari mintaqaviy boshqarmasi shariatga mos qo'shma investitsiya sxemalari bo'yicha ko'rsatmalarni joriy etmoqda. Ushbu tashabbus mintaqada shariatga mos sarmoyaviy sxemalar uchun yangi yo'l ochmoqda.

Malayziya islomiy moliya bilan bog'liq qonunchilikni ishlab chiqishda yetakchilikni saqlab qolmoqda. Malayziya Markaziy banki shariatga mos moliyaviy muomalalar uchun zarurat va argument asosida ko'rsatmalar bergan. Malayziya Qimmatli qog'ozlar komissiyasi esa islomiy kapital bozori mahsulotlari bo'yicha ko'rsatmalarni ishlab chiqdi. Bundan tashqari, Malayziya Markaziy banki texnologik xatarlarni boshqarish bo'yicha siyosatini e'lon qildi.

2023-yilda Malayziya kapital bozori 4,5 trillion Malayziya ringgitiga o'sdi va 2,4 trillion Malayziya ringgitiga yetdi. Mavjud sukuk hajmi 7,4 trillionga oshgan bo'lsa, shariatga muvofiq aksiyalar hajmi 1,5 trillion Malayziya ringgitiga yetdi.²

Indoneziyada shariatga muvofiq mikromoliyalash tizimi tartibga solindi. Moliyaviy xizmatlar boshqarmasi mamlakatda shariatga mos mikromoliyaviy yechimlarni joriy qildi. Ushbu tashabbus kichik biznes va tadbirkorlar uchun moliyaviy xizmatlarga yanada qulayroq kirish imkoniyatini yaratmoqda.

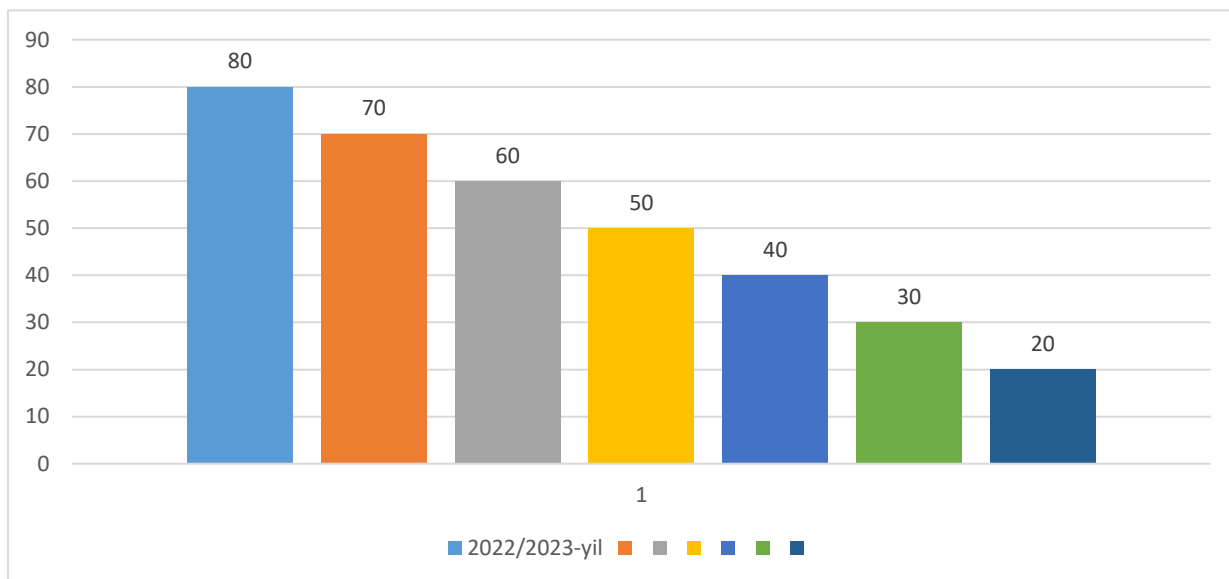
Pokiston Qimmatli qog'ozlari va birjasi Komissiyasi islomiy moliyaviy landshaftni yaxshilash uchun keng qamrovli qonunchilik loyihasini ishlab chiqishda davom etmoqda. Ushbu tashabbus 2023-yilga mo'ljallangan bo'lib, islomiy moliya xizmatlarini yanada tartibga solishni va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashni maqsad qilgan.

Saudiya Arabistoni sug'urta sektorini yanada mustahkamlash yo'lida yangi tartibga soluvchi organ shakllantirish rejalari ustida ish olib bormoqda. Shuningdek, sug'urta sektorini nazorat qilish uchun Saudiya Arabistoni Valyuta boshqarmasi va BAA Markaziy banki o'rtasida hamkorlik sa'y-harakatlari amalga oshirilmoqda.

¹ Icd ps.org.

² ISDB yillik yig'ilishi 2024 Riyod IsDB-am.org

Qirolikda islomiy moliyalashtirish hajmi sezilarli darajada oshdi. Agar 2017-yilda bu ko'rsatkich 1,109 trillion rialni tashkil etgan bo'lsa, hozirgi vaqtda 2,181 trillion rialgacha yetgan.¹ (2-rasm)

2-rasm. 2017-2023-yillarda Qirollikda islom moliyasining o'sishi²

BAA Islom moliyasi hisobotiga ko'ra, mamlakatda islomiy moliya sohasi 1975-yilda birinchi islom banki tashkil etilganidan buyon sezilarli rivojlanishga erishdi. Islomiy moliya islom banki, takaful sug'urtasi va sukuk kabi turli sektorlar orqali kengayib bordi.

Normativ va huquqiy talablarning Islom shariati qoidalarini bilan muvozanatli tartibda tartibga solinishi bu sohaning rivojlanishida muhim omil bo'ldi. Natijada, islomiy moliya BAA moliya sektorining ajralmas qismiga aylandi³.

Pokistonda Federal Shariat Sudining riba bo'yicha qaroridan so'ng islom banklarining to'liq salohiyatini rivojlantirish yo'lida sezilarli qadamlar tashlanmoqda. Faysal Bank mamlakatdagi ikkinchi yirik islom oynasi sifatidagi mavqeidan foydalanib, to'liq islom bankiga aylandi. ZTBL esa o'z yo'nalishini fermerlar va qishloq jamoalariga xizmat ko'rsatishga qaratib, to'laqonli islom bankiga aylanish yo'nalishini belgilab oldi.

Sukukning rivojlanishi

Kredit reytingi agentliklari ekspertlari o'rta muddatli istiqbolda sukuk bozorining hajmi 1 trillion dollardan oshishini prognoz qilmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, Fors ko'rfazi arab davlatlari, Malayziya, Indoneziya, Turkiya va Pokiston asosiy bozorlarida sukuk emissiyasi o'tgan yili taxminan 850 milliard dollarga baholangan.

¹ Janob Jamol, Qirollikdagi Islomiy moliya hajmining evolyutsiyasi, Saudiya Arabistoni Markaziy banki "SAMA", 16/04/2024., (www.sama.gov.sa)

² www.sama.gov.sa saytiga asoslanib, muallif tomonidan ishlab chiqilgan

³ <https://fintechgate.net/> 19/02/2024

Fitch Securities reyting agentligi ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi bir yil ichida Fors ko'rfazi mamlakatlarida AQSh dollari sukuk emissiyasi yiliga 178 foizga o'sdi. Shu bilan birga, global miqyosdagi sukuk emissiyasi o'sishi 10,3 foizdan oshmadi¹.

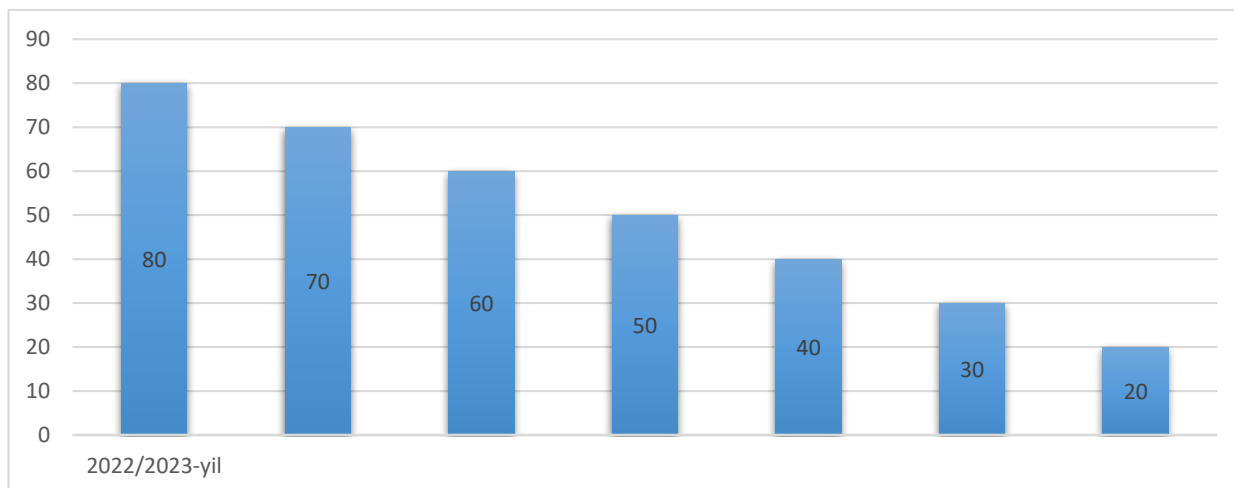
Islom obligatsiyalarining asosiy bozorlarida barcha valyutalarda qarz kapitali bozorida sukuk chiqarish ulushi 2023-yilda 29 foizga yetdi, bu ko'rsatkich bir yil avval 23 foizni tashkil etgan edi.

Moliyaviy bozor ekspertlari va iqtisodiy tahlilchilarning fikriga ko'ra, suveren sukuk arab mintaqasidagi hukumatlar uchun global o'sishning sekinlashuvi tufayli murakkab iqtisodiy sharoitlarda amal qilishi kerak bo'lgan eng maqbul moliyalashtirish variantiga aylandi.

Jahon sukuk emissiyasi 2022-yilda 179,4 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda 6,1 milliard AQSh dollariga qisqarib, 168,4 milliard AQSh dollariga tushdi. Emissiyalar 2024-yilda 160-170 milliard AQSh dollari oralig'ida bo'lishi kutilmoqda.²

Islomiy moliya global barqarorlik tashabbuslari bilan integratsiyalashgan bo'lib, bu 2023-yilda ekologik loyihalar uchun yashil va barqaror sukuk emissiyasining 2022-yilga nisbatan oshganida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Islom moliyasining asosiy mamlakatlari uglerod gazini kamaytirishga intilayotgani sababli emissiyalarning yanada oshishi kutilmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishi bo'yicha doiraviy konvensiyasi (COP28) islomiy moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish, xususan, iqlim o'zgarishiga qarshi kurash vositalarini rivojlantirishda muhim platforma bo'lib xizmat qilishi kutilmoqda.

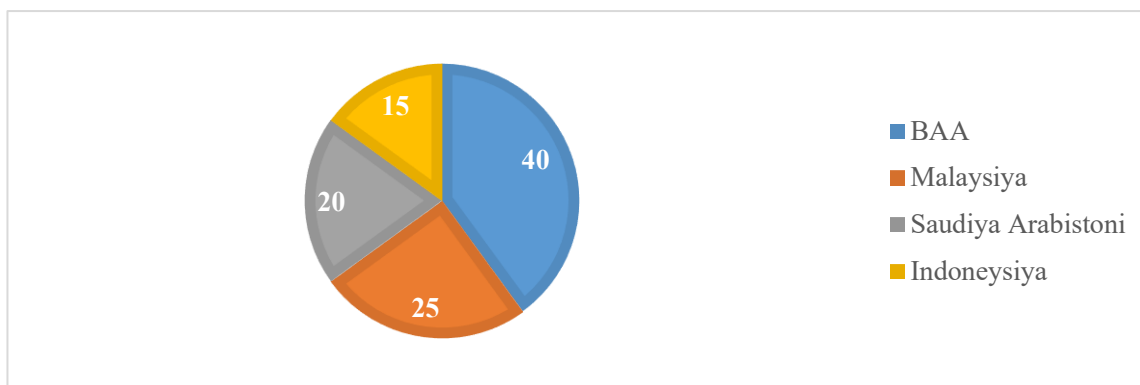
3-rasm. So'nggi etti yil ichida barqaror sukuk emissiyasining o'sishi³

BAA eksportchilari 2023-yilda jami sukuk emissiyasining 40,0 foizini tashkil etdi va barqaror sukuk emissiyasi tartibga soluvchi imtiyozlar orqali kuchaytirildi, Qimmatli qog'ozlar va tovarlar bo'yicha boshqarmasi 2023-yilda yashil obligatsiyalar va sukukni ro'yxatdan o'tkazish to'lovlaridan ozod qildi.

¹ www.fitchratings

² sukuk Outlook 2024 : Ehtiyotkorlik bilan optimistik: www.spglobal.com/ratingdirect

³ sukuk outlook2024 asosida muallif tomonidan yaratilgan. www.spglobal.com/ratingdirect

4-rasm. Birlashgan Arab Amirliklaridagi Eksportchilar guruhda yetakchilik qilmoqda¹

Butun dunyoda yashil va barqaror sukuk sohasida sezilarli taraqqiyot borligi aniq. Indoneziya qayta tiklanadigan energiya loyihalari uchun 1,5 milliard dollarlik dunyodagi eng yirik yashil sukuk emissiyasini chiqardi. DIB barqaror moliyalashtirishga jami 1,75 milliard dollarlik sukuk emissiyasi bilan kirdi, Malayziya esa yashil va ijtimoiy loyihalar uchun MGII barqaror sukuk emissiyasini joriy qildi. Bahrayndagi Infracorp London fond birjasida 900 million dollarlik yashil sukukni ro'yxatga oldi va Al Rajhi Bank jahon bozoriga 1 milliard dollarlik barqaror sukuk bilan kirdi.

Barqaror moliyaviy asoslar va mahsulotlarning kengayishi mavjud. Malayziyaning RHB KO'B uchun yashil moliya tizimi orqali 2024-yilgacha RM15 milliardga erishishni maqsad qilgan. Qatar o'zining shariatga mos yashil depozitini joriy qildi va Maybank hamda HSBC Amanah Malaysia o'zlarining umumiy barqaror mahsulot doiralarini kengaytirdilar. Bursa Malaysia ESG indekslarini yaratish uchun FTSE Russell bilan hamkorlik qildi va islomiy REIT hamda ETFlarni vaqf xususiyatlari bilan qo'llab-quvvatlash uchun ro'yxatga tuzatishlar kiritdi.

Takaful ishlanmalari

Takaful bozori bozordagi ishtirokini oshirish uchun strategik ittifoqlarni rivojlantirdi, shu bilan birga qishloq xo'ligi kabi sohalarga xizmat ko'rsatish uchun ixtisoslashgan takaful takliflari paydo bo'ldi.

Bozorda ishtirok etishni kuchaytiradigan qoBozorda ishtirok etishni kuchaytiradigan qo'u02bshilish sohasida Saudiya Arabistonida Walaa sug'rta kompaniyasining SABB Takaful bilan birlashishi kuchli sug'rta tashkiloti shakllanishiga olib keldi. Bu birlashma jamiyat subyektini bozorda birinchi o'ringa qo'yadi va mijozlar bilan aloqani kengaytiradi.

Ixtisoslashgan takaful takliflari, xususan, qishloq xo'ligi sohasida paydo bo'lmoqda. Malayziya qishloq xo'ligi banki qishloq xo'ligi takaful dasturini ishga tushirishga tayyorlanmoqda. Ushbu tashabbus muayyan ehtiyojlarga moslashtirilgan islomiy sug'rta yechimlarining ortib borayotgan integratsiyasini anglatadi va

¹ sukuk outlook2024 asosida muallif tomonidan yaratildi, www.spglobal.com/ratingdirect

Takafulning moslashuvchanligi va xilma-xilligini ta'kidlaydi. Bozorlarga moslashtirilgan takaful yechimlarini taklif qilish bo'yicha hamkorlik nuqtai nazaridan, Daraz Pokiston va Salah Takaful yo'lovchilarni yetkazib berish uchun mo'ljallangan shariatga mos sug'rtta yechimlarini taklif qilish uchun kuchlarni birlashtirdi. Ushbu hamkorlik uzluksiz evolyutsiyani aks ettiradi va Takaful yangi va rivojlanayotgan bozor toifalariga innovatsion tarzda qanday qorta yechimlarini taklif qilish uchun kuchlarni birlashtirdi. Ushbu hamkorlik uzluksiz evolyutsiyani aks ettiradi va Takaful yangi va rivojlanayotgan bozor toifalariga innovatsion tarzda qanday qo'llanilishini ta'kidlaydi.

IHTdan tashqarida islom moliyasining rivojlanishi

Islom hamkorlik tashkilotidagi islom moliyasining an'anaviy markazlaridan tashqaridagi davlatlar (IHT) o'z musulmon aholisiga xizmat ko'rsatish va moliyaviy bozorlarini diversifikatsiya qilish uchun o'z imkoniyatlari va afzalliklarini o'rganmoqda:

Avstraliya: Avstraliya Islom banki shariatga muvofiq keng ko'lamli xizmatlarni taklif qilish va qo'shimcha ravishda Hagaz guruhining Avstraliyadagi ASAS Islomiy moliyasiga sarmoyasini oshirish niyatida mamlakatdagi birinchi litsenziyalangan islom banki sifatida paydo bo'ldi.

Rossiya: Tatariston, Boshqirdiston, Checheniston va Dog'iston kabi musulmonlar ko'p bo'lgan hududlarda mamlakat islomiy banklarni joriy etishni rejalashtirmoqda. Bu tashabbus Rossiyaning ko'p sonli musulmon aholisining iqtisodiy salohiyatidan foydalanishga qaratilgan.

Kanada: Alberta islomiy moliya sohasida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun halol moliyalashtirish uchun tartibga soluvchi o'yin maydonchasini ochdi. Manzil Invest halol raqamli investitsiya platformasining ishga tushirilishi, ayniqsa, Kanadadagi musulmonlar jamoasiga xizmat qiladi.

Meksika: Mamlakat sukuk chiqarish imkoniyatini o'rganmoqda, bu uning dunyo islom moliya bozoriga kirishini anglatadi.

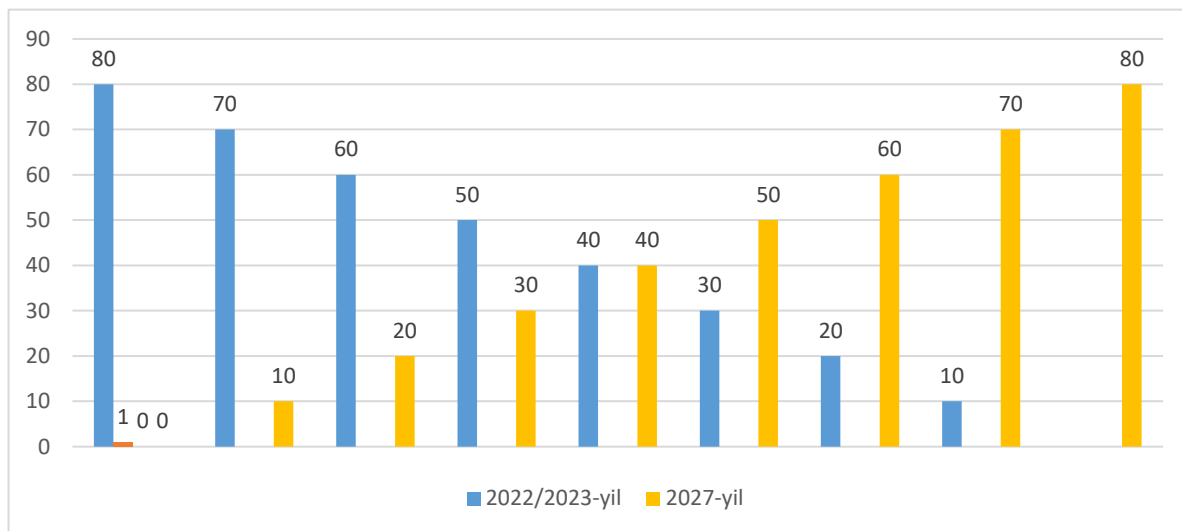
Buyuk Britaniya: Islomiy moliya bo'yicha ishchi guruhini tashkil etish Buyuk Britaniyada sektorning o'sishiga yordam berishga qaratilgan. Jethouse Bank islomiy moliya takliflari doirasida barqaror hayot amaliyotlarini birlashtirgan holda shariatga mos yashil uy mahsulotlarini joriy etish va targ'ib qilishda yetakchilik qiladi.

Filippin: Adliya departamenti Moliya departamentining sukuk vositalari orqali islomiy moliyada ishtirok etish vakolatini tasdiqladi. Bu Filippinda shariatga muvofiq investitsiyalar yo'lidagi muhim qadamdir. Global islom moliyaviy texnologiyalari

Islomiy fintech tranzaksiyalari hajmi 2022/2023-yillarda 138 milliard dollarga baholangan va 2027-yilga kelib 17,3 foiz yillik o'sish sur'atiga ega bo'lgan holda 306 milliard dollarga yetishi kutilmoqda. Bu ko'rsatkich umumiy global fintech sanoatining o'sish sur'atimidan yuqori.

Global Islamic Fintech Report 2023/2024 ma'lumotlariga ko'ra, Saudiya Arabistoni, Eron, Malayziya, Birlashgan Arab Amirliklari, Indoneziya va Quvayt islomiy fintech bozorida yetakchi davlatlar hisoblanadi.

Ushbu natijalar hukumat siyosatchilari, islomiy moliyaviy texnologiya kompaniyalari va bu sohadagi investorlar uchun muhim yo‘lanma bo‘lib xizmat qiladi. Hisobot tranzaksiyalar hajmining taxminiy bozor hajmini, mamlakatlar darajasidagi taqqoslash indeksini, soha fikrlari va bo‘lajak potensial tahlilni o‘z ichiga oladi. DinarStandard ImpactIntell platformasi asosida birinchi marta 100 ta global islomiy moliyaviy texnologiya kompaniyalari haqida chuqur qarash taqdim etildi. (3-jadval)

5-rasm. IHT mamlakatlarida islomiy Fintech sektorining o‘sishi¹

Islomiy FinTech ma’lumotlar bazasi Dunyo bo‘ylab 417 ta islomiy FinTech kompaniyasining 10 ta eng yirik davlati islomiy FinTech kompaniyalarining 81% ini ishlab chiqaradi, 69% Islomiy FinTech kompaniyalari 5 ta kichik sektorda.

3-jadval.

Islom Fintech ma’lumotlar bazasining mamlakatlar bo‘yicha hajmi²

Mamlakat	Ovoz balandligi
Indoneziya	65
Malayziya	57
BAA	47
Saudiya Arabistoni	43
Buyuk Britaniya	43
Qatar	24
AQSh	20
Pokiston	15
Misr	11
Hindiston	11

¹ Muallif tomonidan 2023/2024-yilgi Global Islamic Fintech Report, DinarStandard va Elipses, www.dinarstandard.com, p6: manbasi asosida yaratildi.

² Muallif tomonidan 2023/2024 yilgi Global Islamic Fintech Report, DinarStandard va Elipses, www.dinarstandard.com, p6: manbasi asosida yaratildi

Sektorlar bo'yicha islomiy Fintech ma'lumotlar bazasi hajmi ¹

Sektor	Ovoz balandligi
Moliya	224
Sqalash va investitsiya qilish	103
Boshqalar	59

Shu bilan birga, Sovg'a Index 2023/24 Malayziya, Saudiya Arabistoni, Indoneziya, Birlashgan Arab Amirliklari va Buyuk Britaniyani dunyodagi islomiy moliyaviy texnologiyalar uchun rag'batlantiruvchi eng yaxshi beshta muhit sifatida ko'rsatadi. Indeks har bir mamlakat uchun besh xil toifadagi jami 19 ko'rsatkichdan foydalangan, ya'ni iste'dod, tartibga solish, infratuzilma, islomiy moliyaviy texnologiyalar bozori va atrof-muhit va kapital. Shuningdek, beshta eng kuchli muhit tahlili shuni ko'rsatadiki, Bahrayn, Pokiston, Qatar va Turkiya jadal rivojlanayotgan muhitdir.

Hisobot, shuningdek, islom moliyaviy texnologiyalari amaliyotchilari va sanoat xizmatlarini etkazib beruvchilar o'rtasida so'rov o'tkazish orqali sektordagi to'siqlar va imkoniyatlarni aniqlaydi. Belgilangan asosiy to'siqlar orasida: kapitalga kirish, iste'molchi ta'limi, tashkilot, eng yaxshi iste'dodni topish va geografik kengayishning murakkabligi mavjud. Biz bu to'siqlarga qaramay, islomiy moliyaviy texnologiyalarning tarqalishini ko'rdik, chunki ma'lumotlar bazasi butun dunyo bo'ylab 417 kompaniyani o'z ichiga oladi va sohadagi eng yetuk kompaniyalar kengaytirishga qaratilgan muhim qadamlar tashlamoqda.

Masalan, Wahed beshta yurisdiksiyaga kengaytirildi va so'nggi yillarda o'zining robot-maslahatchi xizmatlariga bank funksiyalarini qo'shish uchun Niyahni sotib oldi. Shuningdek, o'z foydalanuvchilariga erta bosqichdagi investitsiya imkoniyatlaridan foydalanishga ruxsat berish uchun Wahed Venturesni ishga tushirdi. Islomiy moliyaviy texnologiya Indoneziyadagi "peer to peer" kredit kompaniyasi Alami Shariah yaqinda Hijra bankini taqdim etdi. Bundan tashqari, Pokistondagi Abhi hisob-kitob va ish haqini moliyalashtirish bilan birga ish haqi olish imkoniyatlarini taklif qilish orqali o'z xizmatlarini kengaytirdi. Bundan tashqari, ular o'zlarining o'sish rejalarini osonlashtirish uchun bosh qarorgohlarini BAAGA ko'chirishga qaror qilishdi.

So'nggi yillarda islomiy fintech sanoatida shariatga mos moliyaviy imkoniyatlarni izlayotgan texnologiyani yaxshi biladigan yosh musulmon demografiyasi tomonidan kengayish kuzatildi. Ushbu sektor moslashuvchanlik va ijodkorlikni namoyish etdi, chunki startaplar ham, tashkil etilgan firmalar ham bank ishi, "peer to peer" kredit, sug'urta texnologiyasi va boylikni boshqarish kabi turli xizmatlarni taqdim etadi. Indoneziya, Malayziya va Saudiya Arabistoni kabi davlatlar

¹ Muallif tomonidan 2023/2024 yilgi Global Islamic Fintech Report, DinarStandard va Elipses, www.dinarstandard.com, p6: manbasi asosida yaratildi

tartibga solish va mustahkam islomiy moliyaviy landshaftlardan foydalangan holda markaz sifatida ajralib turishdi.

Texnologiyadagi taraqqiyot moliyaviy texnologiyani shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Shartnomalardan foydalanadigan DeFI vositalari endi shaffoflik va islom moliya tamoyillariga rioya qilishni rag'batlantirishda asosiy o'yinchilarga aylanmoqda. Bundan tashqari, xizmatlarni sozlash va xavflarni baholashni yaxshilash uchun sun'iy intellekt va mashinani o'rganish birlashtirilmoqda. Mikromoliyaviy va zakot boshqaruvini ta'minlovchi platformalar ko'payganini ta'kidlash joiz, ular moliya va ijtimoiy ta'sir uyg'unligini namoyish etadi.

Qoidalarining rivojlanishi turlicha bo'ldi. Saudiya Arabistoni va Malayziya kabi davlatlar moliyaviy texnologiyalarni tartibga soluvchi tajriba zonalarini va raqamli bank litsenziyalari orqali rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishgan bo'lsa-da, global miqyosda izchil shariatga rioya qilish standartlarining yo'qligi davom etayotgan qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Shunga qaramay, olimlar va soha mutaxassisleri ushbu sohada rivojlanishni ko'rsatadigan konsensusga erishish muhimligi haqida tobora ko'proq moslashmoqda.

Imkoniyatlarga qaramay, soha muammolardan xoli emas. Mijozlarning ishonchi, raqamli ko'nikmalar va axborot xavfsizligi kabi muammolar hali ham ustunlik qilmoqda. Bundan tashqari, qiziqish va chaqmoq investitsiya faoliyatini taqiqlovchi islomiy moliyaning o'ziga xosligi startaplar uchun risklarni taqsimlash modellarini yaratishni talab qiladi.

Bu, ayniqsa, joriy moliyaviy qish sharoitida muhim ahamiyatga ega. Fintech kompaniyalari ham, tartibga soluvchilar ham bu muammolar bilan kurashmoqda, innovatsiyalarni islom tamoyillariga rioya qilish bilan uyg'unlashtirishga harakat qilmoqda. Bizning sovg'a so'roviga ko'ra, kapitaldan keyin islom moliyaviy texnologiyasining o'sishiga eng muhim to'siqlar mos ravishda iste'molchi ta'limi va tartibga solishdir.

Islom Taraqqiyot Banki kabi DFI bilan bog'langan bilim tashkilotlari xabardorlik dasturlari orqali iste'molchilarni o'qitishda yordam berishi va teskari hamkorlik loyihalari orqali yetakchi regulyatorlarni yangi paydo bo'lganlar bilan bog'lashi mumkin.

Oldinga nazar tashlaydigan bo'lsak, islomiy moliyaviy texnologiyalar sektori yanada o'sishga tayyor. Axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatli investitsiyalarga qiziqish ortib borayotgani islom moliyasi tamoyillariga mos keladi. Bundan tashqari, jahon iqtisodiyoti pandemiyadan keyingi tiklanish jarayoni va geosiyosiy mojarolar bilan yuzma-yuz kelayotgani sababli, islomiy moliyaviy texnologiyalar uchun iqtisodiy barqarorlik va o'rnatilgan o'sishga hissa qo'shish uchun keng imkoniyatlar mavjud.

An'anaviy moliya institutlari va fintech startaplari o'rtasidagi hamkorlik, transchegaraviy hamkorlik va moliyaviy ta'limga sarmoya kiritish sektorni oldinga siljitadigan asosiy yo'nalishlardir.

Operatsiyalar hajmi va boshqaruv ostidagi aktivlar bo'yicha IHTga a'zo mamlakatlarda islomiy moliyaviy texnologiyalar uchun eng muhim 6 ta bozor Saudiya Arabistoni, Eron, Malayziya, Birlashgan Arab Amirliklari, Indoneziya va Quvayt

hisoblanadi. Har birining taxminiy bozor hajmi 2022-2023-yillarda 5 milliard AQSh dollaridan oshdi.

Oltita eng muhim bozorlar global islom FinTech bozori hajmining 85 foizini tashkil qiladi va ikkita mintaqaviy islomiy FinTech markazlari HYDOL Gulf va Yaqin Sharq hamda Janubi-Sharqiy Osiyoda hukmronlik qilishda davom etmoqda.

E'tiborga molik yutuqlar qatoriga Nigeriyaning transport va mobillik kompaniyasi Moove, BAAda kengayish uchun 30 million AQSh dollariga erishgani va Saudiya'dagi Tamara B seriyali sarmoyaviy raundda 100 million AQSh dollarini to'plagan kiradi. Bu Saudiya Arabistonining fintech sektorining kuchliligini aks ettiradi. Indoneziyaning shariatga mos fintech firmasi Hijra (ilgari Alami nomi bilan tanilgan) East Ventures boshchiligidagi B seriyali IPO oldidan raundini yopib, jami 67,6 million dollar jamg'arilgan mablag'larni jamladi va kichik hamda o'rta biznesga 300 million dollardan ortiq mablag' tarqatdi.

Bundan tashqari, Shariatga mos fintech platformasi One B seriyali moliyalashtirish bosqichida 50 million AQSh dollarini muvaffaqiyatli yig'ib, uning bahosi 300 million dollarga yetdi.

Texnologik investitsiyalar va loyihalar sohasida Iroq mahalliy texnologiya startaplarini qo'llab-quvvatlash uchun islom banklari orqali birinchi texnologiya fondini ishga tushirdi. Ethis Group erta bosqichdagi startaplar uchun investorlardan resurslarni birlashtirishga qaratilgan super Ethis guruhini ochdi. Franklin Templeton islomiy moliya sohasida texnologiyaga qiziqish ortib borayotganidan foydalanish uchun Shariatga mos texnologiya fondini joriy qildi.

Aviatsiya va lizing sohasida Saudiya Arabistonida joylashgan AviLease o'zining samolyot parkini kengaytirish uchun Shariatga muvofiq 1,1 milliard AQSh dollari miqdorida mablag' ajratdi. Bu harakat aviatsiya sanoatida islomiy moliyaning o'rni ortib borayotganini ta'kidlaydi.

Kripto strategiyalari va ishlanmalari nuqtai nazaridan, BAA Markaziy banki islomiy moliyada fintechning rolini ta'kidlab, kripto strategiyasini e'lon qildi. Turkiya moliyaviy xizmatlar sohasida innovatsiyalarni rag'batlantirish uchun o'zining FinTech qo'llanmasini taqdim etdi, QCBning 2023 FinTech strategiyasi esa buni amalga oshirishni maqsad qilgan.

Qatar mintaqaviy FinTech markazi sifatida rivojlanmoqda. XVJ yangi fintech takliflarida islomiy moliya tamoyillariga rioya qilish zarurligini ta'kidlab, islom banklarining raqamli valyuta dizaynlarini o'rganmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Islomiy moliya sektori islom shiati talablari va BMTning Barqaror taraqqiyot maqsadlari (SDG) intilishlari o'rtasidagi yuqori muvofiqlik hamda bir-birini to'ldiruvchanligi tufayli global miqyosda barqarorlikni ta'minlashda tobora muhim rol o'ynamoqda.

Biroq, islomiy moliyaning jahon moliyaviy aktivlaridagi ulushi jahon iqtisodiyoti bilan solishtirganda hali ham zaif. Biroq bu sektor odatdagi iqtisodiy tizimdan yuqori sur'atlarda o'sib borayotganini ko'rsatmoqda.

Islom moliyasi oldida turgan ko‘plab to‘siqlar mavjud bo‘lib, ular orasida quyidagilar ajralib turadi: Islom iqtisodining o‘ziga xos xususiyatlariga mos huquqiy qonunchilikning yetishmasligi. Islomiy iqtisodning hech bo‘lmaganda ijobiy iqtisodga teng bo‘lishi uchun imkoniyatlarning cheklanganligi. Tartibga soluvchi iqtisodiy tizimlarning yetarli emasligi. Infratuzilma va ommaviy axborot vositalarining cheklanganligi.

Bugungi kunda islomiy moliya institutlari qoidalar islomiy moliya shartnomalarini qabul qilmasligi sababli qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Murabaha va Musharaka kabi shartnomalar ko‘pincha boshqa moslashuvlarga yo‘naltiriladi. Bu islomiy banklar uchun kundalik operatsiyalarda katta muammolar tug‘diradi. Bundan tashqari, ba’zi mamlakatlarda qo‘llaniladigan islomiy moliya shartnomalari boshqa mamlakatlarda huquqiy tizim tomonidan tan olinmasligi sababli cheklangan qolmoqda.

Islomiy moliya soni ortib borayotgan bo‘lsa-da, u jahon iqtisodiyoti bilan solishtirganda hali ham zaif. Ammo islomiy moliyaning yillik o‘sish sur‘ati 16% deb baholanmoqda, bu esa ijobiy iqtisodiy tizimning o‘sish sur‘atidan yuqoridir.

Shuning uchun islom iqtisodiyoti oldida turgan eng katta muammolar ikki jihatdan ifodalanadi: Islom iqtisodiyoti tizimini rivojlantirish: Barkamol ildizlarga asoslangan holda zamonaviy hayotga moslashtirish, zararlarni kamaytirish va xayriya bosqichiga erishish maqsadini ko‘zlash. Ijobiy iqtisod tizimi ta’sirini yumshatish: Bugungi kundagi hukmron ijobiy iqtisodiy tizimning zararini yumshatishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abubakar, S., et al. (2022). *Islamic Finance and Its Role in Promoting Sustainability*. Journal of Islamic Economic Studies, 15(2), 120-138.
2. Aysan, A. F., et al. (2021). *Ethical Finance and Islamic Economic Stability*. Global Finance Journal, 45, 100-115.
3. Gupta, A., et al. (2019). *Islamic Finance and the UN Sustainable Development Goals*. International Journal of Islamic Economics and Finance, 8(4), 321-345.
4. Islamic Finance Development Report. (2023). *Beyond Uncertainty: Development in Islamic Finance*. ICD-Islamic Development Bank Group.
5. Global Islamic Fintech Report 2023/24. *DinarStandard and Ellipses*.
6. Huda, N. (2020). *Global Growth of Islamic Fintech*. Journal of Financial Technology, 12(1), 50-73.
7. Islamic Finance Accounting and Auditing Organization. (2023). *Advances in Islamic Financial Reporting*. Annual Conference.
8. Private Sector Development Corporation. (2024). *Islamic Finance in a Global Economy*. Islamic Development Bank Group.
9. Devarajan, S., et al. (2015). *The Impact of Sukuk on Economic Growth and Stability*. Middle Eastern Finance and Economics, 6, 75-91.
10. Filmer, D., & Pritchett, L. (2002). *Takaful: Islamic Insurance and Social Protection*. Social Protection & Labor Policy Paper, World Bank.

11. Ahmad, M. (2023). *Emerging Trends in Islamic Finance: A Global Perspective*. Journal of Islamic Banking and Finance, 40(1), 56-72.
12. Khan, T., et al. (2021). *Integration of Advanced Technologies in Islamic Finance*. Journal of Financial Services and Innovation, 23(3), 101-123.
13. Global Islamic Economy Indicator (GIEI) Report. (2023). *Assessing Opportunities in the Global Halal Economy*. DinarStandard.
14. Islamic Finance News. (2024). *Islamic Finance and Cryptocurrency: Navigating Shariah Compliance*. Islamic Finance News Publications.
15. London Stock Exchange Group. (2024). *Islamic Finance and Infrastructure Development*. Islamic Financial Markets Report.
16. Malaysian Securities Commission. (2023). *Shariah-Compliant Capital Market Products*. Capital Market Review.
17. Dubai Islamic Economy Development Centre. (2023). *Islamic Banking and the Global Market*. Dubai Islamic Economy Annual Report.
18. Aysan, A. F., et al. (2022). *Islamic Finance for Sustainable Development*. Global Finance Journal, 46, 150-168.
19. Rashid, M. (2024). *Islamic Financial Innovations in Fintech*. Journal of Financial Technology, 14(2), 87-99.
20. Islamic Finance Development Indicator. (2023). *The Role of Takaful in Financial Inclusion*. ICD-Islamic Development Bank Group.